

Vad är Ekonomi?

Vad var Ekonomi för människor förr - 1/ Kortfattad europeisk ekonomisk historia -2/ Neoklassisk marknadsekonomi - 4/
Viktiga beståndsdelar – ifrågasatta - 4/ Underliggande myter - 7/ Neoklassiska ekonomins myter - 8/ Att bygga en ny ekonomi - 8

Inledning

För att förstå sambanden mellan begreppen: ekonomi, försörjning och pengar krävs att vi går till botten med ett felaktigt tänkande som vi uppfostrats i och kanske hållit för sant under hela vårt liv. Kanske har du som jag anat att något inte stämmer, men inte haft tid eller möjlighet att granska och ompröva. Denna text hoppas jag kan hjälpa till att skapa en synvända.

Fritz Schumacher säger ungefär så här i sin bok Litet är vackert: När vi är riktigt små har vi ingen möjlighet att värdera informationen som kommer oss till del. Vi absorberar omvärldens 'sanningar' och det läggs en grund, eller byggs en struktur inom oss, som vi framledes tänker igenom. Strukturen formar alltså våra tankar. Denna grundläggande struktur består av vår kulturs värderingssystem och är sedan i vuxen ålder mycket svår för oss själva att se. "Det vore som att ögat såge sig självt", säger Schumacher.

Dagens ekonomiska system verkar både motsägelsefullt och svårbegripligt för de flesta. Tidningar, radio och TV har återkommande ekonominyheter och andra ekonomiprogram, ändå är det få som tycker sig förstå hur vår ekonomi fungerar och det är svårt att urskilja meningsfulla mönster i den ekonomiska politiken. Varför måste allt privatiseras? Varför måste jobben flytta utomlands – eller arbetskraften flytta in, när vi vill ha 'full sysselsättning' i Sverige? Varför varierar priserna på bostadsmarknaden så mycket, är det bra? Hur är det möjligt med evig tillväxt på en planet som inte växer? Hur kan det egentligen fattas något som pengar – pengar är ju nästan bara siffror, eller?

De till synes naiva frågorna kräver sina svar.

Låt oss först konstatera att allt som sker, där pengar är inblandade, bestäms av 'lagar' uppkomna någon gång i historien. Före eller efter uppkomsten, har så 'vetenskapsmän' förklarat dessa 'lagar' och därmed legitimerat skeenden i det verkliga livet. Människorna som inte haft så mycket att säga till om, dvs de flesta, har sedan tvingats leva i dessa system så gott man kunnat. Eftersom människan i grunden vill ha mening i sitt liv så skapas, på ett djupare plan, förklaringar till varför det är som det är.

Under varje samhälls-system finns antaganden om naturen och människan. De kan härstamma från urgamla myter, religiösa föreställningar eller stark tro på en speciell vetenskapssyn. Sådana antaganden ligger till grund för våra värderingar. Ju mer omedvetna dessa är, desto större är påverkanskraften.

Vilka antaganden är det som är kulturbärande för oss? Vilka präglar mer specifikt det ekonomiskt tänkandet? Eftersom alla vet att ekonomin styr

politiken, i sista änden, så är detta livsviktiga frågor i vår tid. Nog är det konstigt att det, i debatten är en icke-fråga.

Vad var Ekonomi för människor förr?

Var det ett gott liv i en generös naturomgivning där människor delade arbete och glädje? Eller var det en kamp för överlevnad, ständigt på vakt emot yttre fiender och naturens nycker?

Historien ger naturligtvis exempel på båda ytterligheterna och många varianter däremellan. Perioder av lugn och stabilitet, där samhällena präglats av jämlikhet och tillräckligt med föda, har avbrutits - genom klimatförsämringar eller på grund av mäktiga inkräktare. Ibland hängde dessa två saker samman för när det blev brist på föda, så kunde det bli konkurrens mellan folkgrupper som tidigare levt sida vid sida. Men hoten kom inte bara utifrån, många av historiens stabila samhällen har rymt en kraftigt motsättning mellan 'herrar' och 'undersåtar'.

När historiker beskriver våra tidiga förfäders liv, eller när antropologer beskriver naturfolkens liv, så använder de begreppen Samlarekonomier, Jordbrukarekonomier eller Boskapsskötande ekonomier m.fl. Dessa begrepp ger en insiktsfull bild av vad Ekonomi egentligen handlar om:

Ekonomi i sin viktigaste betydelse har att göra med hur människor, tillsammans, i sin naturomgivning, försörjer sig. Hur man tillgodoser sina basbehov vad gäller mat, bostäder, kläder och socialt liv. Under den absolut längsta perioden i mänsklighetens historia levde människorna enligt **självhushållnings-principen**, oberoende av pengar för sin försörjning.

Tänk dig själv ett 4 m. långt snöre. Varje meter motsvarar 10.000 år. 3.96 m motsvarar den tid som människor levt på jorden i enlighet med självhushållnings-principen. De sista 4 cm (400 år) motsvarar den tid då folkflertalet blev beroende av pengar. (Undantaget den lilla spillra av naturfolks-ekonomi som fortfarande existerar.)

Oikonomia eller Krematism

Aristoteles som levde under 300-talet f.Kr. menade att människor skulle komma att få problem på grund av skuldpengarnas införande. Med skuldpengar menade han privatägda pengar som lånades ut och skulle betalas tillbaka med mer än man lånat, dvs. med vinst i form av ränta. Vi får förutsätta att hans oro baserades på det faktum att dessa skuldpengar höll på att komma mer eller mindre i allmänt bruk. Han menade att människor skulle komma att blanda ihop verkliga ekonomiska resurser med påhittade, och därmed förlora insikten om vad Ekonomi egentligen handlar om. Tidigare

hade människor endast känt till det slags ekonomi som var inriktad på försörjning av människors basbehov. Människorna visste att jordens resurser var ändliga - och att människors behov också var det.

Med skuldpengens införande skulle det gå att tillverka och låna ut en oändlig mängd pengar...Genom en sammanblandning av det ena; Naturens resurser och det andra; Pengar, skulle människor hamna i villfarelsen att pengar kunde skapa oändliga värden, menade Aristoteles. (Daly och Cobb For the Common Good sid. 138)

Oikonomia

Herman Dalys beskrivning av Oikonomia är både en historisk tillbakablick och en vision som utgör en viktig motbild för oss som jämförelse.

Oikonomia är inriktad på försörjning av människors basbehov och uthållig hushållning med naturresurserna. Människan är en social varelse. Samarbete är en självklarhet liksom respekten för både de döda och de ofödda.

Relationer är ett centralt begrepp. Människorna är inget om hon inte finns i en relation. Relation till sina medmänniskor men också till gudomen (en andlig identitet) och till den omgivande naturen med dess växt- och djurliv. Människan är en av många arter på jorden. Men vi är också andliga varelser. Vi skiljer oss från djuren genom att vi fått förvaltningsansvar.

Regnskogsindianer säger t.ex. än idag "Vem ska föra apornas och fåglarnas och trädens talan om inte vi finns?" Sagt av Evaristo Nugkuag Ikanam, AIDSEPs talesman från regnskogsfolken i Peru, vid mottagandet av 'Right Livelihood Award', 1986. (Privat dokument i Amazonasföreningen, Härryda kommun)

Det handlar om att hushålla och förvalta med tanke också på kommande generationer. Jorden är både ärvd av förfäderna och lånad av de efterkommande. Livet på jorden kräver respekt och eftertanke eftersom vi lever på en jord med begränsade resurser och sinnrika ekologiska samband. När det gäller byten människor emellan, så är förhållandena jämlika och båda förväntas vinna på bytet. Tidsuppfattningen är cirkulär liksom naturens andra kretslopp. Används pengar inom Oikonomia så är det som bytesmedel eller rituella objekt.

Krematism (jämför ordet 'krämare')

Penninghantering med inriktning på privat vinst.

Människan är herre över naturen och kan använda resurserna för egen vinnings skull. Människan är individualist, materialist och förnuftig. Jorden är liksom en spelplan, där vars och ens egenintresse skapar en konkurrenssituation som leder till utveckling. Resurserna är oändliga. Skulle man stöta på problem så löses de, förr eller senare, med hjälp av människans intelligens och teknisk utveckling. Livet är inriktat på framtiden, tidsuppfattningen är linjär. Man tror på evig tillväxt. Byten människor emellan är hierarkiska liksom hela den sociala strukturen. Fokus är på pengar och inte på natur- eller mänskliga resurser.

Pengar har blivit målet för ekonomiska verksamheter.

När vi nuförtiden talar om ekonomi i vid bemärkelse, så skiljer vi inte på Oikonomia och Krematism. Vi talar alltså om två väldigt olika företeelser - hopblandade till förvirring i tanken och med förstörelse på jorden som

praktisk konsekvens. Dessa båda bottnar i totalt olika människosyn och världsuppfattning. De utgår faktiskt ifrån helt skilda verklighetsuppfattningar. Om vi människor, de allra flesta av oss, tror att vi lever i någon slags Oikonomia...men egentligen lever i en fullt utvecklad Krematism så blir två frågor väldigt viktiga:

Hur har det blivit så?

Vad kan vi göra åt saken nu?

Kortfattad europeisk ekonomisk historia

Det är svårt att urskilja de stora skeendena i vår ekonomiska historia. Så mycket motsägelsefulla händelser tycks staplade på varandra att det blir som med skogen där jag först bara ser de enskilda träden. Olika historieskrivare har olika infallsvinklar och den historia som jag har med från min egen skoltid, ja den består mest av årtal och kungalängder som jag glömt för länge sedan.

Men här ska fokus vara på hur människor försörjer sig i 'sin' naturomgivning och i samverkan - eller motverkan - med andra. Den allra viktigaste frågan som jag envist försöker hålla fast vid är:

Finns det någon period där människorna, efter att ha blivit bofasta jordbrukare och boskapsskötare, levt i en medvetet vald ekonomi som fungerat för folkflertalet? En lugn tid när människor samverkat och där relativ jämlikhet har rått?

En icke originell hypotes är att när hierarkier uppstår, när en grupp bryter sig ur mängdens liv, så följer en tid av utnyttjande och tvång för dem som underordnats.

Bygdelag och Folkland ('Sverige' 700-1000 e. Kr. ungefär)

Kanske en god ekonomi

Det gamla ättesamhället, med slakten som sammanhållande faktor, övergick efter konvulsioner, till bysamhället. Storfamiljer med ungefär samma status 'ägde' (brukade och förvaltade) sin gård där man odlade och skötte boskap (naturhushållning). Klimatet var gynnsamt, man hade utvecklat odlingsmetoderna och utnyttjade fördelarna i gemensamma ansträngningar för bättre skördar. Man samarbetade genom att bilda lag som jagade, bakade, tröskade m.m. Flera byar samverkade och gemensamma beslut fattades på Tinget, genom öppen röstning. En man en röst. (Hur kvinnornas ställning var...berättar inte denna historia så mycket om men vi har lämnat den 'matriarkala' perioden långt bakom oss så gissningsvis var inte kvinnorna med och röstade.) Viktiga överenskommelser sammanfattades i bygdelagarna.

Alla bygdens gårdar går samman i ett Bygdeland. På Tinget fattades alla viktiga beslut om gemensamma angelägenheter och eventuella tvister. Varje bygdeland valde en hövding. Flera näraliggande bygder slog sig samman i Folkland där Alltinget valde en kung. Under den här perioden var hövdingar och kungar valda utifrån folkets förtroende. Om en hövding förlorade förtroendet, så kunde han i värsta fall bli avrättad. Goda ledare belönades med gåvor, som bönderna själva bestämde mängd och värde på. Någon skatt behövdes inte, men det överskott som skapades togs om hand av hövdingen för att fördelas efter behov.

Sammantaget verkar det ha varit en god ekonomi, de viktigaste kännetecknen skulle vara:

**Ett gott klimat - den enda faktorn utanför människornas kontroll!
Ett jämlikt samhälle där individerna eller familjerna hade makt och kontroll över sina försörjningsmöjligheter (jorden, tiden, arbetskraften).**

Ingen herre eller hövding krävde skatt eller dagsverken.

Organisation och teknologi var tillräckligt god för att avkastningen kunde tillgodose människornas basbehov, och lite till.

**Fred mellan byarna och folklanden medgav handel mellan jämlikar.
En region hade t.ex. tillgång till järn medan en annan passade extra bra för fårskötsel. Då uppstod en viss specialisering till bådads fromma och byten skedde genom handel.**

Vikingatid föder feodalsamhället och Sverige bildas (1000-1350 e. Kr. Ungefär)

Men, också under denna tid finns två embryon till splittring. Det ena är att hövdingagårdarna växer sig större och hövdingen och hans familj inte behöver arbeta, eftersom det finns en grupp människor utan eget värde, trälarna, som kan användas som arbetskraft. Denna egendomslösa grupp är antagligen en kvarleva från Ättesamhällets krigstid, då det var vanligt att stjäla folk från andra ätter. Det andra är att den fredliga och jämlika handeln mellan olika Folkland eller bygder delvis togs om hand av hövdingar som förstod sig på att utnyttja vinstmöjligheterna.

Situationen utvecklades så att några ätteledare/hövdingar och deras söner ger sig ut på det vi kallar Vikingafärder. Mycket positivt har sagts om 'den svenske vikingen'. Ute i Europa lär man ha bett till Gud om att bli bevarad från dennes skoningslösa härjningar. Att deras råder långt ut i Europa förorsakade mycket elände för dem som drabbades - det är säkert. De brände hus, våldtog kvinnor, stal rikedomar, allt med rasande energi. Ja, vikingarnas 'handelståg' var kanske i klass med Triangelhandeln 500 år senare.

När vikingarna så småningom besegrades ute i Europa, kom de tillbaka till 'Sverige' och vände sin överenergi och sina maktsträvanden emot bönderna. Dessa var organiserade medelst sitt bygdeförsvaret och bjöd envist motstånd.

Men år 1250 har vikingarna definitivt besegrat bondehärarna och nu börjar Feodaltiden som varade flera hundra år. F.d. vikingar blev nu feodalherrar. De gamla byarna revs och nya byggdes upp, enligt ett mönster som gjorde det lätt att dra in skatt. Över odlingsjorden och skogen drogs gränserna upp för olika feodalherrar och deras område. Där byggde de sina slott och herresäten i centrum. Runt omkring bodde bönder som inte längre var fria utan ägdes av respektive herre. Samtidigt bildades Sverige, en stat bestående av rikemän (feodalherrar), tre sorters bönder, präster och egendomslösa.

Bönderna som bodde inom feodalsystemet kallades frälsebönder - för att de var frälsta från skatt till staten! Ändå var det den här gruppen som hade den tyngsta skattebördan med 'avrad' till herren och tionde till kyrkan. Det fanns fortfarande bönder som ägde sin egen jord, de kallades skattebönder

eftersom de betalade skatt till staten och tionde till kyrkan. En ansevärd del av jorden ägdes av kyrkan. Bönder som bodde på den jorden betalade 'avrad' till kyrkan + tionde.

Fanns det pengar? Nej, inte i den formen vi känner dem idag, men kanske bedrevs en del av handeln med hjälp av varupengar (se kommande avsnitt). Skatten betalades in natura, dvs med jordbruksprodukter.

Alla var med den nya ordningen indragna i ett ekonomiskt system där en stor del av skörden försvann till någon annan i form av skatt. Dessutom var byarna tvungna att ställa upp med soldater. Stat, stormän och kyrka hade delat upp folket mellan sig.

För folkflertalet var detta en dålig ekonomisk och social ordning. Människorna blev försvagade p.g.a för mycket arbete och för lite mat. När den stora pestepidemin kommer runt 1350 blev hade många inte hade kraft att överleva. På ett år dör ca en tredjedel av Sveriges befolkning.

Det återstår några år till nästa stora förändring då jorden befrias från feodalismen...för att hamna i privat ägo...och städerna växer fram i Sverige och Europa.

Medeltiden början på den moderna tiden (1350-1550)

Under medeltiden och framåt genomfördes arbetsdelningen och självförsörjningens princip övergavs. Jordlösa före detta bönder drogs till de framväxande städerna för att försörja sig som hantverkare. **Arbetsdelningen medförde behov av pengar som bytesmedel.**

Just under högmedeltiden fanns i stora delar av Europa en typ av räntefria pengar som kallades 'brakteater' (från lat. Bracea som betyder blad). De var tunna silvermynt, präglade enbart på ena sidan. Historiker har i efterhand beskrivit dem som dåliga, och då hänvisat till deras ringa värde i silver. Men det som inte omtalats är att dessa pengar var samhällsägda, räntefria och fungerade utmärkt som bytesmedel.

Under denna tid - som brukar kallas den Merkantilistiska eran - gav sig ett antal äventyrslystna och mäktiga köpmän ut på långväga handel. Handeln, som också hade inslag av stor brutalitet, gav ett överskott av silver, guld och andra dyrbara varor, till Europa. Silver och guld gav i sin tur, upphov till bankverksamhet, penningutlåning och räntetagande.

Triangelhandeln (1550-1850)

Den s.k. Triangelhandeln drevs mot slutet av den merkantilistiska eran; 1550-1850. Triangeln bestod av Europa, Afrika och Amerika med de europeiska köpmännen som initiativtagare och drivande. Spanjorer och portugiser m.fl. hade lagt under sig landområden i Central- och Sydamerika, där de anlade plantageodlingar. Arbetskraften införskaffades framförallt av engelsmännen som köpte eller tog (med våld) unga arbetsdugliga afrikaner och skeppade dem på stora s.k. slavskipp till plantagerna. Förhållandena på dessa skipp var så usla att hälften av människorna dog under resan.

Handelsströmmarna utgjordes av 'slavar' från Afrika till Amerika. Bomull, silver, guld, kaffe, tobak m.m. från Amerika till Europa. Whisky, vapen och billiga bomullstyger från Europa till Afrika.

Under 150 år hade engelsmännen monopol på Triangelhandeln. Man gjorde enorma vinster - för varje satsat pund fick man trettio tillbaka. Införseln av silver och guld, samt den väldiga arbetskraften som 'slavarna' utgjorde plus billiga råvaror (främst bomull) - allt detta gav Europa och speciellt England ett enormt försprång i industrialismens tidiga år. Effekten för Afrikas del var, utöver de uppenbara konsekvenserna av förlorade liv, en sönderslagen hantverksekonomi som befann sig i ett viktigt utvecklingskede.

Under åren 1492 till 1650 minskade ursprungsbefolkningen i Nord- och Sydamerika uppskattningsvis 90 %. (ref.: svenska National Geographic nr 6-2007) --- och mellan 30 och 50 miljoner slavar togs från Afrika.

De som blivit starka och mäktiga omskapade samhällsekonomin genom att påverka lagstiftningen. Allt fler människor drogs in i penningekonomin genom skatter, tullar och ökad arbetsdelning. Brakteatrar förbjöds och ersattes med räntebelagda mynt utgivna av privata centralbanker.

Neoklassisk kapitalistisk marknadsekonomi

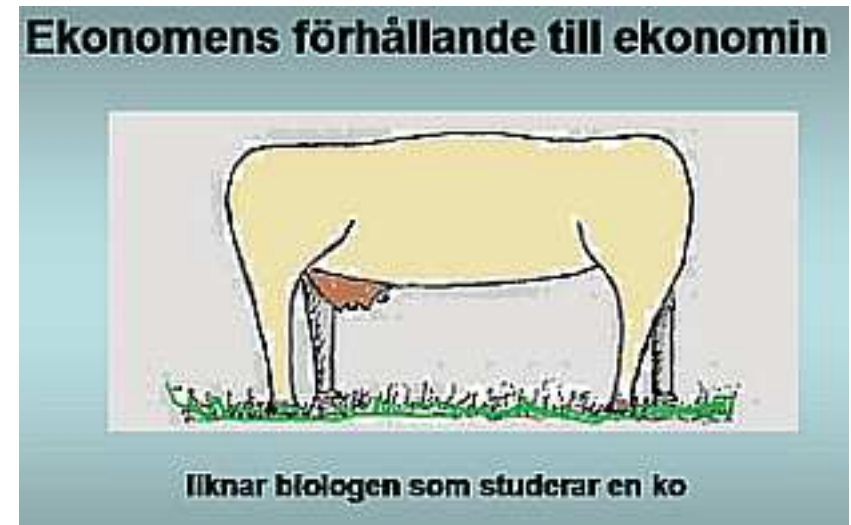
Oavsett vad vi kallar det nuvarande ekonomiska systemet: Neoklassisk marknadsekonomi, Nyliberalism, Kapitalistisk marknadsekonomi eller något annat så är det ett och samma system. Det byggdes bit för bit, under historiens gång. Dess upphovsmän tillhörde den europeiska eliten, och det genomfördes fullt ut i och med industrialiseringen av hantverksekonomin och jordbruket. Dess senaste utvecklingssteg kallas Globalisering, men, som vi just sett exempel på, så har det under flera århundraden redan påverkat stora delar av världen.

Namnet neoklassisk betyder nyklassisk och visar att den har sin rot i det som kallas klassisk ekonomi. Den klassiska ekonomins 'fader' är Adam Smith. Hans banbrytande verk "Wealth of Nations" (förkortad titel) kom ut 1776.

Nationalekonomin fick vetenskaplig status under 1800-talet och gavs då namnet Neoklassisk ekonomi. Förändringen innebar att ekonomiämnet närmade sig matematiken, med 'lagar' som påstods gick att bevisa. Genom detta närmande till naturvetenskapen fick ekonomiämnet hög status.

Fortfarande uppstår ämnet en sådan status med allt vad det innebär av respekt från allmänheten och politikerna. Hur många gånger har vi inte själva sagt något i stil med: "Ja, det där med ekonomi, det fattar inte jag. Det är alldeles för komplicerat!" Utöver denna vetenskapliga status - och den gäller även om många häcklar ekonomins företrädare idag - har det ekonomiska systemet en oerhörd makt eftersom hela samhället är indraget i penningekonomin, på ekonomispråk monetariserat.

Som om detta inte vore nog står den neoklassiska kapitalistiska marknadsekonomin som ensam 'segrare' i 'ekonomi-mästerskapet' efter kommunismens och planekonomins fall.

Viktiga beståndsdelar – ifrågasatta

Privat äganderätt

Privat äganderätt är en grundförutsättning för vårt nuvarande ekonomiska system. Rätten att ta, inhägnas och kalla min, uppstod någon gång i historien och kom att kallas privat äganderätt. Ordet privat kommer från grekiskans privere som betyder 'beröva det allmänna'. Det är, enligt historiker, svårt att veta när den uppstod. Vi vet att den fanns redan under Aristoteles tid. Vi vet att romarna tvingade den på sina kolonier i Europa, där den ersatte den germanska sedvanerätten som innebar kollektivt ägande men privat brukande av jord.

Två saker som kom att bli privatägt har varit avgörande i historien: Jord och Pengar. En tredje är värd att fundera över: Kvinnan.

Det finns historiker som spårar uppkomsten av p till 13:e - 8:e århundradet före vår tideräkning och att den skulle ha införts samtidigt som patriarkatet och skuldpengarna. På en och samma gång. (Kennedy, "Pengar utan ränta och inflation" sid. 124)

Enligt detta tänkande skulle Pengar, Patriarkat och Privatägande vara ett kraftfullt triumvirat som utgör kärnan i vårt nuvarande ekonomiska system...

I vår tid har en aggressiv gren av livsmedelsindustrin tagit 'patent' på gamla fröer som avlats fram under generationer - och tvingat fröernas moderländer att köpa tillbaka fröer som givit sterila växter! Patent på idéer och uppfinningar är en del av den privata äganderätten.

Den privata äganderätten delar upp folk i 'de som har' och 'de som inte har'. Beskattning, tvångsarbete, betalning i pengar samt lån emot ränta möjliggörs genom Den privata äganderätten. Jag menar inte att den i alla former är av ondo, men vi ska inte blunda för att mycken stöld och utnyttjande har kunnat genomföras av en minoritet gentemot folkflertalet, genom att privat ägande av jord, människor eller pengar medför makt över det ägda.

Arbetsdelning, specialisering och handel

Arbetsdelning betyder enkelt att enskilda människor utför olika slags arbeten. Man specialiserar sig på något yrke eller kunnande. Handel är arbetsdelning mellan länder.

Detta synsätt, som manifesterade sig i praktiken, har beskrivits och utvecklats till en teori av Adam Smith. Han såg det som ett genialt drag för att öka produktionen i ett land, och därmed nationens välstånd. Han formulerade och argumenterade för arbetsdelning, specialisering och handel som en slags protest mot det merkantilistiska synsättet som hade fokuserat allt för mycket på guldets betydelse. Smith menade att det är varuproduktion + konsumtion som är grunden för välstånd. Det krävdes arbetsdelning både inom landet och mellan länder, för när varuproduktionen ökar så krävs det större marknader.

Industrialismen genomdrev arbetsdelning och specialisering fullt ut. Nu handlade det inte längre om att själv kunna tillverka en produkt från råmaterial till färdig vara utan produktionen delades upp i små bitar.

Det finns en beskrivning på nåltillverkning i England på 1700-talet, där det krävdes 18 moment för att tillverka en nål. Varje arbetare på nålfabriken gjorde sina moment, högst tre olika.

Effektivt, naturligtvis, men vad händer med människorna i en industriproduktion där man tvingas utföra ett eller två monotona rörelser dag ut och dag in - ett helt arbetsliv? Ja, vi känner ju till baksidorna idag. Ändå har det inte blivit så mycket bättre sedan industrialismens barndom. Det som förut kallades 'taylorism' kallas nu 'toyotism' och fabriker i 'ekonomiska frizoner' (Ordförklaringar) i sydostasien t.ex. kan ha upp till 50.000 arbetare instängda i månader, med en arbetsvecka på 60 timmar, utan tillstånd att lämna området.

Lagen om Komparativa fördelar

Denna 'lag' hänger ihop med handeln: länder och samhällen specialiserar sig på att exportera en eller ett fåtal produkter, sedan byter vi med varandra. Idén går tillbaka till Adam Smith som talade om absoluta fördelar av denna arbetsdelning. Senare modifierade Ricardo tesen till komparativa fördelar. Komparera betyder jämföra, värdera sinsemellan. Ricardo menade att varje land skulle jämföra lönsamheten i export av den ena varan med den andra, i jämförelse med andra länder. Genom att var och en exporterar det som är mest fördelaktigt att sälja, i den rådande konkurrenssituationen, så vinner alla.

Det låter bra, men verkligheten ser annorlunda ut. Ojämliga byten håller många länder kvar som råvaruproducenter med dåligt betalt för sina produkter. När ett land eller ett samhälle väl genomfört specialiseringen fullt ut så är det väldigt sårbart. Tänk när ett land blivit beroende av en enda exportprodukt - och plötsligt är marknaden mättad eller ett annat land säljer billigare - då rasar landets inkomster i botten. Möjligheten till lokal självtillit och självförsörjning meddelst naturhushållning, minskas rejält när fattiga länder tvingas använda de bästa jordarna för odling av exportgrödor. De måste ju exportera för att få dollar (eller andra högt värderade valutor) till att betala räntorna på lånen.

Betänk också vilka oerhörda energimängder transporterarna slukar, samtidigt som de smutsar ner miljön och bidrar till ökad växthuseffekt! Kostnaderna för dessa transporter döls eftersom de enskilda ländernas regeringar subventionerar dem med skattemedel. Dessutom består hälften av världshandeln av byten med samma saker. Enligt ett exempel ifrån Daly och Cobb exporterar USA småkakor till Danmark som i sin tur exporterar liknande småkakor till USA - det vore bättre att de bytte recept!

En mycket viktig invändning är att pengar rör sig enligt principen 'absoluta fördelar', utan hänsyn till bytesrelationer länder emellan. Var är produktionen mest lönsam? Där arbetskraften är billig och där skatte- och miljölagstiftning är 'företagsvänlig'.

Kravet på ständig tillväxt - en del i det kapitalistiska produktionssättet

Det kapitalistiska produktionssättet genomfördes samtidigt med industrialismen och den internationella arbetsdelningen. Dess viktigaste karaktäristika var och är ständiga vinstkrav på produktionen. Vinsterna ska sedan återföras, dvs. användas till utbyggnad av fabriken eller till nya fabriker, industrier och företag. På så sätt blir det en ständig tillväxt i samhällsekonomin. Allt fler verksamheter dras in i penningberoendet.

Men det kapitalistiska produktionssättet medför ytterligare vinstkrav genom att de pengar som krävs för att starta ett företag i de allra flesta fall lånas med krav på avkastning till utlånaren.

En person med mycket pengar satsar dem i ett företag antingen genom att köpa aktier eller låna ut en summa mot ränta. Företaget förväntas sedan gå med vinst så att 'kapitalisten' kan få 'utdelning' på sitt kapital; som vinst eller ränta. Det är alltså inte bara i produktionen som vinsterna drivs fram utan också inom penningfären, och så har det varit alltsedan skuldpengarnas införande. Är det en nödvändighet? För vem?

Ett centraliserat penningssystem där pengarna lånas in i samhällsekonomin

Alla pengar som rör sig i samhället är 'till låns'. Centralbankerna och de andra bankerna förmedlar de in- och ut-lånade pengarna. Vi lånar dem av ett fåtal personer och företag som har ett överskott. Detta medför ett räntekrav på all verksamhet. Alla varor som tillverkas blir dyrare än de skulle behöva vara genom att en räntekostnad bakas in i priset. Räntekrav + vinstkrav = Tillväxttvång.

Men om näringsväven - odlingsjordens avkastningskapacitet, fiskebeståndet i hav och insjöar, skogens växt - har negativ tillväxt, medan det s.k. näringslivet har positiv tillväxt. Hur går det då?

Det är precis så det är och det vet de flesta. Vi lever mitt emellan myt och verklighet och det kan man inte göra hur länge som helst.

Tillväxt i penningmängden är inte detsamma som tillväxt i realekonomin längre! Vinstdrivande företag satsar sina överskottspengar i den bransch där det är högst vinstchanser. Det är idag på börsen som vi kan kalla 'pappershandel' eller 'spekulationsekonomin'! Där finns idag mer än 97% av alla 'pengar' enligt Riksbankens statistik från 1994. Där är tillväxten enorm men fullständigt ihållig!

BNP-begreppet

BNP utläses bruttonationalprodukten och sättet att mäta tillväxt i ett land görs genom att uttrycka BNP i siffror. Det man mäter är det sammanlagda krontalet för alla varu- och tjänsteutbyten inom landet, under ett år, plus skillnaden mellan export och import. Ofta nämns den procentuella ökningen eller minskningen, i jämförelse med tidigare års BNP.

Under 1950-talet kom Tillväxt som idé att appliceras på hela 'samhällsmaskineriet' och ett speciellt mätinstrument infördes: BNP eller GNP (gross national product).

1954 höll R.A. Butler, engelsk skatteminister, ett banbrytande tal för det konservativa partiet i överhuset. Han rekommenderade en generell ökning av national-inkomsterna med 3% per år och detta skulle mätas i GNP. Entusiastiskt förklarade han att detta förfarande automatiskt skulle skänka välstånd åt landet och göra dåtidens engelsmän dubbelt så rika som sina föräldrar på 30 år!

Tidigare hade de politiska ekonomiska målen varit specifika: T.ex. 100.000 bostäder behöver byggas i London, eller antalet sjukstugor i Skottland behöver fördubblas.

Från och med nu blev generell tillväxt mätt i pengatal ett övergripande politiskt mål för samhället.

Efter Butlers tal förändrades inte bara Storbritanniens sätt att räkna och mäta utan hela världens! (David Korten När företagen styr världen, sid. 42)

BNP-begreppet är väldigt generaliserande. Utveckling blir liktydigt med att dra in verksamheter i penningekonomin, att sätta pris på så mycket som möjligt. Dessutom blandar BNP-måttet ihop ont med gott genom att räkna som inkomster det vi betalar för att försvara oss emot tillväxtens konsekvenser. Rengöring efter giftutsläpp, restaurering av översvämmade

flodbankar som orsakats av för kraftig skogsavverkning, sjukvård för miljöskadade t.ex. allergiker, räknas som plusposter i BNP. Ett mycket stort problem är att utvecklingsbegreppet kom att kopplas hårt till tillväxt (mätt i BNP).

Från och med 1950-talet blev alltså Utveckling synonymt med tillväxt - och är så fortfarande i allra högsta grad!

Att räkna rikedomar i pengar gör att vi fokuserar på fel saker. Vi 'glömmer' de livsviktiga värdena som en frisk jord och ett gott samhälle. Endast det arbete som är betalt anses vara värdefullt. Vad säger det om allt obetalt men så viktigt hemarbete som utförs, mestadels av kvinnor? Egen odling eller gemensamma projekt som syftar till ökad lokal självtillit räknas inte heller som utveckling eller tillväxt.

'Homo economicus' och Den osynliga handen

Människan anses utgå ifrån sina egna behov först och främst. Genom att var och en maximerar sin egen nytta, så skapas största möjliga välstånd för alla. Detta sker genom att 'den osynliga handen' (Ordförklaringar) fördelar de individuellt producerade välstånden. Principerna går tillbaka till Adam Smith.

Det förblir ett mysterium hur denna hand ser till att alla blir tillgodosedda. I sanningens namn ska sägas att de blir de ju inte heller! Jakten på ständigt ökande vinster medför att pengarna hamnar i spekulationsekonomin i stället för i realekonomin. Det som ändå satsas i realekonomin kan många gånger ifrågasättas värdet av. Så t.ex. tvingar man fram en produktion i världsskala av saker som varken är nödvändiga eller bra för människor, eller miljö. Det satsas i sådana fall mycket mer pengar på reklam och marknadsföring än på opartiska konsumentundersökningar (för att undersöka ev. behov) eller

hälsundersökningar (för att, i efterhand, undersöka ev. konsekvenser på hälsan). Ett tydligt och skrämmande exempel på detta är hur strålningens konsekvenser förtogs i svensk forskning och svensk massmedia.

Människans högsta drivkraft är lusten att ackumulera vinst och konkurrera?! Sådan är människan? Detta innebär en reducerad människosyn. Samarbete och kärlek nedvärderas och får inte träning. Hur skulle en lärare t.ex. få en klass att fungera tillsammans om hon bara satsade på tävling?

Den fria marknaden

Den beskrevs och hyllades av Adam Smith. Hans ideala marknad bestod av jämlika handelsparter eller jämlika handelsmän som träffades på en öppen marknad och kom överens om ett lämpligt pris. Enligt Smith så fanns det mer eller mindre naturliga priser. De mest naturliga var de som stämde med tillverkningskostnaden inklusive en rimlig vinst. Smith menade också att vinstkapitalet skulle stanna innanför nationsgränsen och investeras i produktion där. Detta upprepades senare av Keynes som sa följande:

"Jag sympatiserar sålunda med dem som vill minimera och inte maximera de ekonomiska banden mellan länder. Idéer, kunskap, konst, gästfrihet och

resor bör av naturliga skäl vara internationella. Men låt varor vara hemvävda där så är praktiskt möjligt och låt framförallt finanslivet vara i första hand nationellt." (David Korten När företagen styr världen, sid. 257)

Neoklassiska ekonomer gick ifrån tanken på ett 'naturligt' pris och menade att tillgång och efterfrågan styrde priserna på ett tillfredsställande sätt.

Staten skulle inte blanda sig i det som hände på marknaden, inga tullar eller statlig prispolitik skulle förekomma. Den osynliga handen skulle automatiskt verka till allas bästa.

Den fria marknadens princip formulerades under Triangelhandelns senare epok. Hur fri tyckte afrikanerna och indianerna att marknaden var? Eller de fattiga engelsmän som slog sönder maskinerna under industrialismens tidiga skede?

Allt sedan dess har historien sett manipulerade priser, protektionism, olaglig kartellbildning, slavarbete, ökande orättvisor inom ländernas ekonomier och överproduktion av onödiga eller t.o.m. farliga konsumtionsprylar. Jag anklagar inte Adam Smith, förutsättningarna som han stipulerade har bara inte existerat någonsin.

Externa effekter

Det som inte passar in i den ekonomiska teorin kallas 'externa effekter'. Till dem hör - fast det inte är uttalat - två mycket viktiga saker: Naturen och Pengarna.

Den absolut allvarligaste och mest samstämmiga kritiken som idag riktas emot det ekonomiska systemet är att naturen/naturtillgångarna/resursbasen inte ingår i teorin!

Nationalekonomi lär vara den enda vetenskapsgren som inte erkänt Termodynamikens första och andra huvudsats, formulerad av Rudolf Clausius 1868.

Den ekonomiska teorin agerar i ett slutet rum. Herman Daly har en analogi om en ekonom och en biolog:

Det är ungefär som om en biolog skulle studera en ko och bara tittade på kons blodomlopp - hjärta, lungor, vener och artärer. Han ser blodet strömma runt, runt men han inser aldrig att kon har en matsmältningskanal! Och att om hon inte fick in näring utifrån och hade något sätt att göra sig av med avfallet, så skulle kon inte kunna existera.

På samma sätt kan ekonomin inte existera om den inte utifrån kan ta in näring i form av råvaror och energi, och sen släppa ut avfall till omgivningen.

Ekonomin existerar alltså som ett underordnat system till biosfären och lever av det systemet, på samma sätt som ett djur lever av sin omgivning genom att vara kopplad till den i båda ändar genom matsmältningskanalen. Men i den konventionella ekonomin har man utelämnat matsmältningskanalen - den finns helt enkelt inte med!

Underliggande myter

Samhället i vår kulturkrets omfattar ett komplex av värderingar som härrör ifrån det judiskt-kristna arvet, den positivistiska vetenskapssynen m.fl.

källor. Den nationalekonomiska vetenskapen ifrågasätter inte dessa värderingar utan anpassar sig till dem och lägger till sina egna. Dessa ska jag strax beskriva, men först i korthet de allra största allmänna myterna (sanna eller falska):

Det förlorade Paradiset

Den viktigaste av vårt samhälles myter är nog den om det förlorade Paradiset. Som skapelsemyt skiljer den sig väsentligt ifrån våra förmödrars och de s.k. naturfolkens myter som berättar om en generös gudom eller natur som försörjer sina barn.

Enligt vår skapelsemyt så är vi utkastade ur paradiset p.g.a. ett katastrofalt felsteg - en synd så stor att vi är evigt förpassade! Vi bär på en enorm skuld och förväntar oss därför att arbeta i vårt anletes svett och föda våra barn med smärta.

Skulden passar väl in i vår nuvarande skuldeekonomi. Liksom naturligheten i ett liv i ständigt arbete, 'Homo economicus'. Och nog behövs det mycket tröst i form av konsumtionsvaror och underhållning för att uthärda förvisningen och effektivitets-stressen.

Tiden som går framåt

Den linjära tidsuppfattningen skiljer sig också från många andra kulturers upplevelse av livet och tiden. 'Vår tid' rör sig oupphörligen i en bestämd riktning. Vi måste hinna med tiden som löper, likt X 2000 på ett utlagt spår, rakt in i framtiden. Utvecklingen går ju också framåt...eller? På utvecklingens linjära tid-väg har vi placerat olika samhälls-ekonomiska system i en bestämd ordning. Först kommer Jägar- och Samlarfolken (stenålders), sedan kommer Boskapsskötare-nomader (vildar, bushmän) - vid resans mål finns vi förstas. Vi postindustrialister eller postpostdito. En sådan utvecklingssyn ger oss 'rätten' att ta makt över de 'efterblivna', inom våra egna samhällen och globalt.

Människan som skapelsens krona och herre

Den 'antropocentriska världsbilden' som gör Naturen underordnad människan.

En hierarkiskt ordnad värld där den vite mannen står överst på samhällspyramiden.

En sådan syn på naturen saknar ödmjukhet och respekt. Allt vad andlighet heter är bortrensats och ogräs ifrån bergen, slätterna och skogarna. Det finns inga mysterier kvar och det betyder samtidigt att vi tror oss kunna förstå allting - alla samband i naturen. Dagens katastrofala klimat- och miljösituation bär ett annat vittnesmål.

Den förnuftiga människan

Människan - utkastad ur paradiset - gör väl bäst i att stänga av smärtan och lita till huvudet. Upplýsningstiden restaurerade detta ideal, efter det att medeltiden delvis 'glömde' det. Vetenskap och kyligt förnuft ges högsta tilltro, medan känslor och fysiska förmågor förpassas till 'bakgården' - det omedvetna.

Neoklassiska ekonomins myter

Människosyn: 'Homo economicus'

Människor drivs av egenintresse - att maximera egennyttnen - detta kommer främst till uttryck genom sökandet efter ekonomisk vinning. Den enskilda människans behov, tack vare den osynliga handen, inte bry sig om eller fundera över samhället som helhet

Människan agerar rationellt - utifrån förnuftet och känslorna underordnas. Konkurrens är mer rationellt för individen än samarbete. Han är problemlösare och innovatör.

Människans roll inom ekonomin är tvådelad: som skapare och entreprenör med sikte på utveckling och ekonomisk vinning, eller som konsument med obegränsade behov att tillfredsställa. Meningen med livet (lycka) är detsamma som njutning och materiell behovstillfredsställelse.

Natursyn: 'Naturen är gratis'

Synen på naturen är att den är underordnad människan och det ekonomiska systemet. Naturen är värdelös - värde hänger ihop med mänskligt arbete. Människan omskapar naturen och ger den värde. Naturen är en gratis ekonomisk resurs. Den är dessutom oändlig. Om det uppstår problem emellan människan och naturen så löses dessa genom människans uppfinningsförmåga och teknologins hjälp.

Samhället: 'Vad är det?'

Det finns egentligen ingen teori om samhället, hur det byggs eller hur det fungerar, inom den ekonomiska teorin som härskar idag. Det är som att alla individer ingår som enskilda enheter och sambanden består i likheten inför marknaden. Som konsument kan vi känna en viss samhörighet i det att vi följer samma mode och trender. Det ekonomiska systemet med företag som erbjuder arbetstillfällen och producerar eftertraktade varor - blir liksom nog. Upplevelseindustrin ger oss möjlighet att konsumera kommersiell underhållning tillsammans.

Samhället blir ibland synonymt med staten vars närvaro eller inblandning knappast ses som något positivt.

Att bygga en ny ekonomi

Glädjande nog finns det många ekonomer med världsrykte som arbetar för att reformera dagens ekonomiska system. Flera av dem har tidigare själva arbetat på hög nivå, som neoklassiska nationalekonomer. De berättar om ett gradvis uppvaknande som lett dem in i en period av kris och nyorientering. Dessa personer är viktiga resurser i ett internationellt nätverksarbete för att bygga en ny ekonomi. Jag har några av dem med i Litteraturlistan: Hermann Daly, David Korten, Tom Greco, Richard Douthwaite och Bernard Lietaer.

Gemensamt för dem är att 'mångfald är bättre än enfald', dvs. att de är öppna för olika lösningar på problemen med vårt nuvarande ekonomiska system. De är också, i huvudsak, överens om vad problemen består i och det överensstämmer med det som tas upp i detta material: Riskerna med ett centraliserat penningssystem där pengarna bär ett vinstkrav, ekonomins obefintliga miljöhänsyn m.m.

Icke-ekonomer som bidrar med sin infallsvinkel och sitt 'genius' är lika viktiga. Bland de tongivande finns Hazel Henderson och Margrit Kennedy. Henderson är känd som författare, samhällskritiker och aktivist i olika

samhällsfrågor. Hon har t.ex. påverkat världsbankens ekonomiska avdelning genom återkommande besök och lobby-arbete angående konsumenternas rätt och miljöaspekter på produktionen.

Margrit Kennedy har gjort en fantastisk insats för en ny ekonomi, genom sina böcker och genom att samla dessa personer och många fler, till återkommande 'Money Seminars' i sin hemby Lebensgarten i Steyerberg, Tyskland. I den vackra lilla byn har tankar dryftats och visioner formulerats sedan 1988, då Kennedys första bok kom ut i Tyskland. Denna dialog fortsätter och den kommer säkert på sikt att få ett positivt genomslag i världens ekonomier.

Alla förstår att det krävs lösningar på flera nivåer: Världssystemet, Nationerna, Regionerna och Lokalekonomierna. Konkreta förslag som kan ses som embryon till något nytt ('räddningsbåtar') i det vi nu lever är:

- Räntefria pengar... eller en liten ränta som följer en reell tillväxt - räntan kan då bli + eller -.
- Lokala fonder för investeringar i bygden
- Lokala LETS-system (bytesringar, se avsnittet om Ränta)
- Reducering eller eliminering av den typen av spekulation som skadar samhället och miljön genom skatt och lagstiftning.
- Nytt sätt att mäta välstånd och utveckling i stället för BNP.
- Olika slags pengar på olika nivåer. T.ex. lokal valuta, nationell valuta och internationell valuta.

